

"Skammen kan ibland ta överhanden och bli olidlig. Då måste den som skäms välja mellan att försöka återupprätta sin heder och sin plats i kollektivet, eller att helt lämna det för att undvika emotionellt lidande", skriver David Redmalm. FOTO: ADOBE STOCK

David Redmalm: Håller vi på att förlora förmågan att känna skam?

Experterna förklarar

Med den senaste tidens hänsynslösa skjutningar och sprängningar, där oskyldiga fallit offer för våldet och angrepp riktats mot anhöriga till gängmedlemmar, verkar det som om vi har nått en ny bottennivå där ingenting är hejligt för organiserade kriminella.

Därför efterlyser Carin Götblad, polismästare vid Nationella operativa avdelningen, "en kultur där vi skämdes" i en intervju i DN. Götblad talar om skamlösheten hos "ett narkotikapåverkat ungdomsgång" och om vikten att tillrättavisa "en åttaåring som skriker på biblioteket" - två skilda företeelser som här ses som symtom på ett samhälle på väg åt fel håll. Är det så att vi kollektivt håller på att förlora förmågan att känna skam?

Sociologen Thomas Scheff har studerat skammens roll i vardagsinteraktion liksom i massskjutningar och krig. Skammen må ha en biologisk grund, säger Scheff, men graden av skam vi känner och hur den kommer till uttryck har förändrats genom historien. I det förmoderna samhället, där vi föddes in i en roll och en status som vi behöll livet ut, fanns det tydligare regler för när vi skulle känna skam, och skamkänslor hanterades på ett rakare sätt. Den moderna människan kan i

större mån välja kursen för sin livsbana - på gott och ont, eftersom vi ofta skambeläggs för våra motgångar, även de som låg utanför vår makt att påverka. När traditionen luckras upp och samhället individualiseras menar Scheff att skammen blir en viktig ledstjärna för oss, men situationerna där vi riskerar att känna skam blir fler och mer svårkodade. Ju skörare våra sociala band blir, desto större risk att de bryter, och därför blir skammen en farlig känsla som vi undviker, och till och med låter bli att prata om, vilket i sin tur spår på skammen ytterligare. Vi börjar skämmas för att vi skäms. Motsatsen till skam är stolthet eller heder - när våra sociala relationer är i balans känner vi glädje över dem och ett lugn över att vi har en säker plats i ett kollektiv.

Skammen kan ibland ta överhanden och bli olidlig. Då måste den som skäms välja mellan att försöka återupprätta sin heder och sin plats i kollektivet, eller att helt lämna det för att undvika emotionellt lidande. Stark skam kan därmed leda till utanförskap: ett sätt att undvika skam är att sluta sig samman i ett eget kollektiv med egna regler, där heder kan vinnas på nya, mer lättillgängliga sätt. I ett kriminellt gäng är reglerna tydliga: starkast bestämmer, svaghet är farligt, lojalitet är allt (tills det inte är det längre på grund av inre splittringar). Faktum är att redan på 1920-talet upptäck-

”
Ju skörare våra sociala band blir, desto större risk att de bryter, och därför blir skammen en farlig känsla som vi undviker, och till och med låter bli att prata om, vilket i sin tur spår på skammen ytterligare. Vi börjar skämmas för att vi skäms.

te sociologen Frederic Thrasher att synen på heder och ära i Chicagos många kriminella gäng påminde om medeltida riddarliga ideal. Stolthet och heder är viktigt för gängmedlemmen, men inte i relation till majoritetssamhället, utan i relation till det egna gänget och den kriminella miljön.

Brottsförebyggande rådets (BRÅ) rapport "Skjutningar i kriminella miljöer" från 2019 bygger på intervjuer med 21 personer som varit aktiva i kriminella miljöer. Berättelserna är fulla av vad Scheff kallar skammens kodord - deltagarna i studien beskriver med olika ord och uttryck hur de upplevt sig exkluderade, utpekade och marginaliserade. De har vanligtvis dåliga eller inga relationer till sin familj, de misslyckas i skolan och har ofta vuxit upp i familjer med ekonomiska bekymmer, och de saknar en tydlig föreställning om en framtid med utbildning och jobb. Några pratar också om hur deras bostadsområde - hela deras sociala miljö - har stigmatiserats av samhället. De har från en tidig ålder känt sig orättvist behandlade och omtiverat utpekade av polisen. Den kriminella miljön har för många redan varit en naturlig del av deras liv där de vuxit upp. I den miljön kan de återupprätta en personlig heder efter alternativa sociala regler.

De förslag som BRÅ:s utredare ger i rapporten avviker från de hårda tagens retorik som blivit populär bland ledande politiker i dag. BRÅ:s rekommenda-

tioner handlar inte om visitationszoner, hårdare straff eller sänkt straffmyndighetsålder. Istället pekar de på behovet av omfattande satsningar på socioekonomiskt utsatta områden. Utredarna betonar också särskilt behovet av tillgängliga vägar ut från den kriminella miljön, eftersom alternativet till gängets gemenskap måste vara något som kan leda till återuppräta sociala band med det omgivande samhället.

Scheff skulle instämma i detta val av fokus. Kriminella miljöer är inte befriade från skam - skammen är snarare en påtaglig och central känsla i gängen, där deltagarnas heder ständigt står på spel. En ökad stigmatisering genom "hårdare tag" kan kanske leda till att enskilda personer fångas och att våldet minskar temporärt på vissa platser. Men sådana insatser gör inget åt det grundläggande problemet: att de kriminella har valt bort rollen som medlemmar i majoritetssamhället. Det kan samhället bara göra genom att återupprätta det sociala bandet till de som vänt det ryggen.

David Redmalm